

Васіль СТАРЫЧОНАК ЧЫТАЦЬ ЛІСТЫ “НА СЕРАБРЫ БЯРОЗАВАЙ КАРЫ”: КАЛАРАТЫЎНЫЯ МЕТАФАРЫ

Для выражэння колеравай гамы ў беларускай мове выкарыстоўваецца вялізны арсенал прыметнікаў-эпітэтаў. Шырокі дыяпазон колеравай палітры ўключае (акрамя асноўных колераў вясёлкі) дзесяткі і сотні прыметнікаў і складаных утварэнняў тыпу *аксамітавы, арэхава, балоцісты, барвовы, брыльянцісты, бурытынавы, залаты, зямлісты, крышталны, ліловы, лімонны, медны, пажоўклы, попелны, серабрысты, сівы, сняжысты, шатэнавы, барвова-фіялетава, агніста-багровы, ружова-залацісты, сінявата-малочны бледна-васковы, вогненна-чырвоны, жоўта-попелны, шэра-халодны, бела-барвова-шэры, бела-чорна-чырвона-стракаты* і мн. інш. Канкрэтнае каларатыўнае значэнне такіх прыметнікаў часта выяўляецца ў структуры параўнальных канструкцый (*такі, як золата, як серабро, як брыльянт, як бурытын, як аксаміт, як малако, як снег* і інш.). Параўнанне лічыцца адным з этапаў утварэння метафары. кірункам далейшага развіцця і семантычных пераўтварэнняў слова. Стабільнасць і ўстойлівасць асацыятыўных сувязей спрыяюць рэдукцыі экспліцытнага параўнання ў метафару. Так, у літаратурнай мове трывала замацаваліся каларатыўныя метафары-назоўнікі, звязаныя з першаснымі ЛСВ полісемантаў *золата, пазалота, серабро (срэбра), медзь: золата збжыны, золата клёнаў, золата пяскоў, пазалота бяроз, сонечная пазалота, серабро павуцінкі, серабро сівізны, срэбра снегу, зорак срэбра, медзь кастрычніцкіх гаёў, восеньская медзь*.

Многія пісьменнікі (у адпаведнасці з актыўна дзеючымі ў мове тэндэнцыямі і напрамкамі семантычнага развіцця слоўнікавага складу) творча выкарыстоўваюць закладзены ў словах семантычны патэнцыял і ствараюць шырокія кантэкставыя магчымасці для рэалізацыі пэўнай мадэлі сэнсавага пераўтварэння. Так, для абазначэння пэўных колераў і адценняў у творах мастацкай літаратуры шырока ўжываюцца найменні каштоўных

камянёў і металаў (залацінка, бурытын, малахіт, рубін, сталь, свінец), вадкасцей рознага колеру (малако, віно, кроў, чарніла), а таксама словы з агульнай семай ‘чырвань ад агню, пажару, зарыва’ (вогнішча, зарыва, касцёр, пажар, факел). Значнае пашырэнне атрымалі метафары з указанне на бель, сівізну валасоў (зазімак, іней, мука, попел, сцюжа, снег), на сіні адценак колеру вачэй (возера, мора, плёс, неон). У некаторых выпадках побач з каларатыўным значэннем актуалізуюцца семы‘бляск’, ‘празрыстасць’, ‘знешняе падабенства’ (алмаз, брыльянт, бурытын, рубін).

Агонь ‘агністыя, чырвоныя па колеры лісты і плады некаторых дрэў’. *Якое шчасце быць тут зноў сярод разважлівых дубоў! Ёў цяні бяроз, ёў агні рабінаў, ёў абдымках думак-успамінаў.* (С. Давідовіч) *Кляновыя агні красой апошняю палаюць.* (М. Стральцоў) *Ападае На сцэжкі і пожны Звонкіх клёнаў Агонь апошні.* (У. Скарынкін) *Ды пройдзем праз калінавы агонь, Каб затрымацца на узлёце сонца!* (Я. Янішчыц) *Агонь каліны вуснам не пашкодзіць.* (К. Камейша) *Каліны позняе агонь Душу маю хутчэй сагрэе.* (В. Рагаўцоў)

Алмаз ‘тое, што нагадвае алмаз, па бляску падобна да гэтага каменя’. *Я знаю — прыйдзе час — штурышок адзін... другі... Памеркне воч алмаз, спадуць з вачэй кругі.* (В. Маракоў) *Алмазамі, рубінамі сляды дарог яго гараць.* (Я. Колас) *Алмазы пырскаў паўскідалі фантаны.* (М. Круталевіч)

Біруза ‘бірузовы, блакітнаваты колер неба’. *Шэрая імжа над перавозамі, Нечакана згасла біруза...* (У. Скарынкін) *Тонкай бірузой заззяла глыбокае сакавіцкае неба, ярчэй засвяціла сонейка.* (Р. Ігнаценка) *І трапяткая біруза ўзнімалася ўсё вышэй і вышэй над гарызонтам.* (У. Карпаў)

Бронза ‘тое, што па колеры падобна да колеру бронзы’. *Пацямнелая бронза сасонак.* (Т. Хадкевіч) *Хоць кранула бронзай клёны І бурытынам — ліст дубовы, А яшчэ гараць півоні Дацвітаннем пурпуровым.* (А. Звонак) *Крануты бронзай восеньскія травы, сады лісцё скідаюць спакваля.* (М. Калачынскі) *Залацістая бронза валасоў свяцілася на сонцы, як тыя спелыя канпелькі.* (М. Лынькоў)

Брыльянт ‘тое, што сваім колерам і бляскам нагадвае брыльянт’.
Брыльянтамі набліскае раса. (Я. Колас) *Улетку ўбіраю ў расцветы галін,
Зімою — ў брыльянты пушаных сняжын.* (Я. Купала) *І клёкат чуецца Бусло-
вы З брыльянтаў Зіхатлівых рос.* (А. Дзеружынскі) *Дождж прайшоў, І на
траве, на лісці Зіхацяць, гараць брыльянты-росы.* (Н. Гілёвіч)

Бурштын 1. ‘жоўты колер восеньскай лістоты’. *Замірае лета
ўвачавідкі: Журавы на поўдзень паплылі, Клён з бурштыну вылітыя зліткі
Адсыпае ў даніну зямлі.* (У. Ляпёшкін) *Фарбуе восень клёны у бурштын.* (В.
Слінко) **2.** ‘празрыста-залатая ад сонечных промняў раса’. *На дол атрасае
паволі з зялёнага лісця бурштын.* (П. Маркевіч) *На вусіках мятліцы буйным
бурштынам вісіць раса.* (І. Пташнікаў) *Празрысты ранак прагна п’е Бур-
штын іскрыстых росаў.* (Я. Золак) **3.** ‘бурштынавы колер вачэй’. *Шмат
чырвоных свечак ён [прынец] запаліць У накоі і ў душы маёй І бурштын вачэй
маіх распавіць, Нарачэ адзінаю сваёй.* (С. Лапіцкая)

Віно ‘яркая афарбоўка гарызонта’. *Паветра паружавела, пералівалася
празрыстым віном.* (З. Бядуля) *Палаў заход на парусе далёкім, Абліў віном
абветраны граніт.* (З. Бядуля) *Восень неба выпіла і хмары Над зямлёй
развесіла ўгары. Ні блакіту, ні сузор’яў жару, Ні віна вячэрняе зары.* (А.
Коршак)

Вогнішча 1. ‘чырвоная, пажоўклае лісцё’. *Перада мной лясны абрыў,
Сухого лістападу вогнішчы.* (А. Пысін) *Вогнішчы мёртвай лістоты ... све-
цяць зіхоткім святлом.* (І. Бабкоў) **2.** ‘скопішча спелых (чырвоных) пладоў
каліны (рабіны)’. *Ад палымяных вогнішчаў калін Нябесная зардзела абалонка.
(М. Віняцкі) Гараць калінавыя вогнішчы Пякучай чырванню здаля.* (В.
Сідарэнка) *Распалілі вогнішчы рабіны.* (В. Гардзей) *Толькі цьмяна на лясной
паляне дагараюць вогнішчы рабін.* (А. Вялюгін) *Гарыць рабіна над зямлёй,
Палае вогнішчам паходным.* (Э. Агняцвет) *Зліваўся захад з вогнішчам рабіны.
(А. Канапелька)*

Возера ‘сінь і глыбіня вачэй’ *У Наталлі вочы — сінія азёры, У
Наталлі косы — ласкавыя хвалі.* (П. Шруб) *І не сказаць, прыгожая — Два во-*

зеры пад хусткаю. Аднекуль з-пад Валожына Дзяўчына беларуская. (М. Лужанін)

Волава 1. *‘серабрыста-белае неба’. Волава нябёс у рэчцы тоне, пакідаючы няўлоўны след.* (В. Сахарчук) **2.** *‘чорная хмара’. Хмары чорнага волава Плылі загуменнямі.* (П. Броўка).

Грым ‘зара’. *Так вечар прыходзіць, так сунецца ранне, Змываючы з захаду грым.* (Ю. Таўбін)

Загар ‘карычневая, як загар, кара дрэва’. *Вады празрыстая імкліваць І неба чыстае без хмар. Бяроз дзявоцкая цнатлівасць І соснаў бронзавы загар.* (А. Пісьмянкоў) *Мы вяслом расплешчам рэчкі, адбяром загар у сосен.* (А. Вялюгін) *Я хаджу па харомах баровых і залах, Пад балотца іду, пад густую ў загары сасну.* (У. Ляпёшкін)

Зазімак ‘сівізна’. *На маіх скронях залёг ужо зазімак.* (А. Васілевіч) *Усё-такі я сталасць заслужыў Не толькі тым, што зазімак на скронях.* (А. Жыгуноў) *З далёкіх ці блізкіх пуцінак Вярнуся да роднага дому — На скроні ў матулі зазімак: — Гады ўжо, сыночак, вядома.* (М. Губернатараў) *На валасах зазімак.* (В. Ракаў)

Залацінка ‘сонечны, залаты промень’. *Над імі кружыліся карагоды з сонечных залацінак і серабрыстых віхроў.* (П. Місько) *На самым досвітку, на самай першай залацінцы дня, — спіцца і не спіцца, сон прыходзіць і няма ніякага сну.* (Л. Дранько-Майсюк)

Зарыва ‘заірджелы, чырвоны ад спелых гронак куст каліны’. *Каліны зарыва ачахне — зальюць дажджы яе агонь.* (В. Гардзеі) *Глядзець на зарыва калін? Заслухацца салоўкам? Няма калі, няма калі, Патрэбна бегчы зноўку.* (П. Панчанка)

Іней ‘сівізна’. *Адыдзе зіма, ды ў кагосьці Пакіне свой іней на скронях.* (П. Саковіч) *Нарады і спрэчкі жывога замучылі, І скроні ўсё болей зацягвае інеем.* (У. Паўлаў) *У мяне даўно на скроні неспадзявана іней лёг.* (С. Грахоўскі) *Толькі валасы яго русыя, не відаць сівога інею.* (С. Баранавых)

Касцёр ‘агністая, чырвоная па колеры афарбоўка лістоў і пладоў дрэў, птушынага пер’я і інш’. *Гэта значыць, лета дагарае На кастры гарачым арабін.* (П. Прануза) *Узлятае ў прастор Твая песня лясная Над шатрамі дубоў, Над кастрамі рабін.* (Г. Бураўкін) *Я, пэўна, не бачыў кастроў арабін І рук іх у бранзалетах.* (У. Паўлаў) *Што нясе з сабой кастрычнік? Кастры лістоты? Душэўнае полымя?* (У. Ліпскі) *На ігрушыне азяблай Касцёр расклалі снегіры.* (В. Матэвушаў)

Кроў ‘чырвоная афарбоўка лісцяў на дрэве, гарызонту пры захадзе ці ўсходзе сонца’ *Нясі мяне, восень, наветрам сцюдзёным, нясі, Дзе клёны фарбуюць халоднай крывёю лясы.* (А. Камоцкі) *А здаецца, учора крывёю зары у малінніку дзень наліваўся духмяна.* (Г. Пашкоў)

Малако ‘белае покрыва чаго-небудзь’. *Свежы ранак разлівае Па даліне малако.* (М. Хведаровіч) *Успомнілася цёплая чэрвеньская раніца з малаком туману ў нізовінах.* (В. Мыслівец) *Белым-белыя прасторы!.. Поле — малако.* (П. Пруднікаў) *Вішнёва дрэва ў малацэ.* (Цётка) *Неонавым малаком аблітыя ўсе падваротні.* (Р. Барадулін)

Малахіт ‘тое, што па колеры нагадвае малахіт’. *Я зваліўся на спіну ў імхі І не ўбачыў ні шматка блакіту Праз ялін кашлаты малахіт.* (У. Караткевіч) *Сасновы малахіт, бруснічная зара.* (А. Вялюгін) *Доўгія чэрвеньскія цені ствалоў ляглі на малахіт лістоты.* (У. Караткевіч) *За кармою вада Па фарватары нашым — Як палярнага ззяння жывы малахіт.* (У. Паўлаў)

Мора вачэй ‘сіль вачэй’. *З тваіх вышынь сыпнулі перлы-іскры На моры сінія тваіх вачэй І зрэнкаў іх сярэбраныя высны.* (В. Маракаў)

Мука 1. ‘сівізна’. *Жыцця ўмалот вятры перамалолі і скроні нат абсыталі мукой.* (Л. Геніюш) **2.** ‘снежны пыл’. *Коні растрасаюць снегавыя пер’і, кідаюць снежную муку ў санкі.* (З. Бядуля)

Неон вачэй ‘зеленавата-неонавы колер вачэй’. *Зялёных вачэй неон расстайнай слязой бурытыніць. Ты — мой недаснёны сон. Баюся прагнуцца — згінеш.* (Э. Акулін)

Пажар 1. ‘залацістая, ярка-чырвоная афарбоўка лісця або ягад дрэў’. *А вакол крыху прыгаслы пажар восеньскіх лясоў.* (А. Савіцкі) *Над вільготнай зямлёй лісцяны пажар.* (З. Бядуля) *Восень, восень! Па твайму загаду разгарэўся залаты пажар.* (М. Смагаровіч) *І агні рабінавых пажараў у завею тушаць снегіры.* (В. Гардзей) **2.** ‘сонечны, агністы водбліск’. *Вокны палалі ў сонечным пажары.* (З. Бядуля) *Галлё апала на зямлю У сонечным пажары.* (М. Калачынскі) *Ранак ускіне зары пажар у недалёкім ляску.* (М. Мятліцкі)

Перламутр ‘тое, што па колеры нагадвае перламутр’. *Мне любя дожджыка гаворка І перламутр сырой травы.* (Т. Мельчанка)

Плѣс вачэй ‘сінь вачэй’. *А сіні плѣс тваіх вачэй Зноў успаміны намывае.* (К. Камейша)

Попел 1. ‘сівізна’. *І на тлумную галаву Белы попел нячутна садзіцца.* (А. Салтук) **2.** ‘попельнае па колеры воблака’. *Раптам вецер зорку сінюю Выдзьмуў з попелу нябѣс.* (М. Лужанін) **3.** ‘снежнае покрыва’. *Усё змяшалася ў тумане, У белым попеле снягоў.* (Я. Колас)

Рубін ‘тое, што вылучаецца чырвоным, рубінавам колерам’. *Раса. Звечарэла. Апошні рубін, Зіхочучы, кануў у тоні начныя.* (А. Шушко) *Гарачыя рубіны журавін на імішарыне прагна ўпіваюць месячны свет, празрысты, зыбкі, абманлівы.* (М. Лынькоў) *Аскомай на зубе трашчыць рубін кіславатай брусніцы.* (А. Вялюгін) *Асколкам рубіна бліснула ў зарасніку неяк уцалелая гронка рабіны.* (І. Аношкін)

Руда ‘расліннасць рудаватага колеру’. *Адагрэліся скалы, глядзі ты, Выступае на скронях руда.* (Р. Барадулін)

Свінец 1. ‘сінявата-шэрае неба’. *А суцешаць хіба што сосны І роднага неба свінец.* (У. Караткевіч) *Неба халоднае ў дзірках, Воблакі — шэры свінец.* (Х. Гурыновіч) *Свінец вісіць на небе млосным.* (М. Касцюкевіч) *Няўмольны надыход вясны, хаця свінцом наліта неба.* (В. Сахарчук) **2.** ‘свінцовая гладзь ракі’. *Сумны свой век няхай дажывае З іншым, з другім, пакінуўшы мне Рукі сяброў, жураўліныя зграі, Стрэльбу і рэк асенніх свінец.* (У. Караткевіч)

Снег 1. 'сівізна'. *А ён маўчыць, далёкі той мужчына, Яму на скроні снегу намяло.* (Я. Янішчыц) *Хай снег гадоў асядзе ў валасах...* (Р. Барадулін). *Гэтак і жыве [бабка] На скронях снег даўно ужо не тае, І на плячах — цяжар мінулых год.* (П. Луд) *І сэрца халадок, і снег віскоў нагадваюць далёкі цяжкі шлях.* (Л. Геніюш) *І нашу маладосць вярнуць ніхто не зможа, А нашы валасы пакрые белы снег.* (С. Новік-Пяюн) **2.** 'квецень'. *Заўтра залунае снег вішнёвы, зацвіце на сонцы бэзаў куст.* (Л. Геніюш) *Ляціць пагодная завея — бялюткі яблыневы снег.* (А. Канапелька) *Цвіла беласнежная вішня белым пушыстым снегам.* (П. Шруб) **3.** 'папера'. *І кладуцца на бялюткі снег, Што паперай некалі назвалі, Літары, як важкія скрыжалі, І бясконцыя, як часу бег.* (Н. Гальпяровіч)

Сцюжа 'сівізна'. *На скроні завейная сцюжа імжыць.* (Х. Чэрня)

Сырадой 'бялёсы туман'. *Раса... Віры... Туману сырадой. Ключоць яршы — падводныя пракуды.* (М. Калачынскі)

Факел 'усход сонца'. *Разгараўся світаньня факел. Чадным дымам акрыўся плёс.* (А. Разанаў)

Чарніла 1. 'змрок, цемра'. *Разбавіла чарніла ночы Тваёю белаю бяссонніцай.* (Я. Янішчыц) *Зімовы вечар налівае шыбы акон сінім чарнілам.* (З. Бядуля) **2.** 'колер неба'. *Напішыце мне ліст з маладосці Васільковым чарнілам нябёс.* (З. Марозаў)

Шыпшыны зарніц 'чырвоная афарбоўка гарызонта'. *Няхай цвітуць, не ад цвітаюць Шыпшыны сонечных зарніц!.. Няхай ад берагу да краю Гамоняць хвалі ў цішыні!..* (П. Трус)